

Розділ VI. ПЕДАГОГІКА

УДК 378.4(477.73)

М.М. Букач, д-р пед. наук, професор

Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

ОСВІТНІЙ ЦЕНТР «УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ» МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО (ДОСВІД СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ)

У статті відображено та проаналізовано форми співробітництва вищого навчального закладу, органів місцевого самоврядування та установ соціального захисту населення, закладів освіти та культури в процесі організації діяльності освітнього центру "Університет третього віку".

Ключові слова: освітній центр "Університет третього віку", соціальне партнерство, вищий навчальний заклад, люди похилого віку.

В статье отображено и проанализировано формы сотрудничества высшего учебного заведения, органов местного самоуправления, учреждений социальной защиты населения, образования и культуры в процессе организации деятельности образовательного центра "Университет третьего возраста".

Ключевые слова: образовательный центр "Университет третьего возраста", социальное партнерство, высшее учебное заведение, люди пожилого возраста.

The article shows and analyzes the forms of cooperation of higher educational institution, local governments, institutions of social welfare, education and culture in the organization of the educational center "The University of the Third Age."

Key words: the educational center "The University of the Third Age", social partnership, higher educational institution, people of the third age.

Актуальність проблеми. Україна займає перше місце серед країн СНД і одинадцяте у світі за рівнем депресії серед літніх людей. У зв'язку з цим гостро постало питання дослідження соціальних аспектів проблем, які стоять перед людьми похилого віку. Дані демографічного прогнозу показують постійне зростання кількості літніх людей у загальній структурі населення України. Сьогодні кожен п'ятий мешканець нашої країни досяг 60-річного віку. За даними соціально-демографічного прогнозу число людей у віці 65 років і більш похилого віку, на яких в 1994 році припадало 14 %, в 2025 році зросте до 21 %, а до 2050 року зросте до 33 % (рис. 1) [1, с. 108].

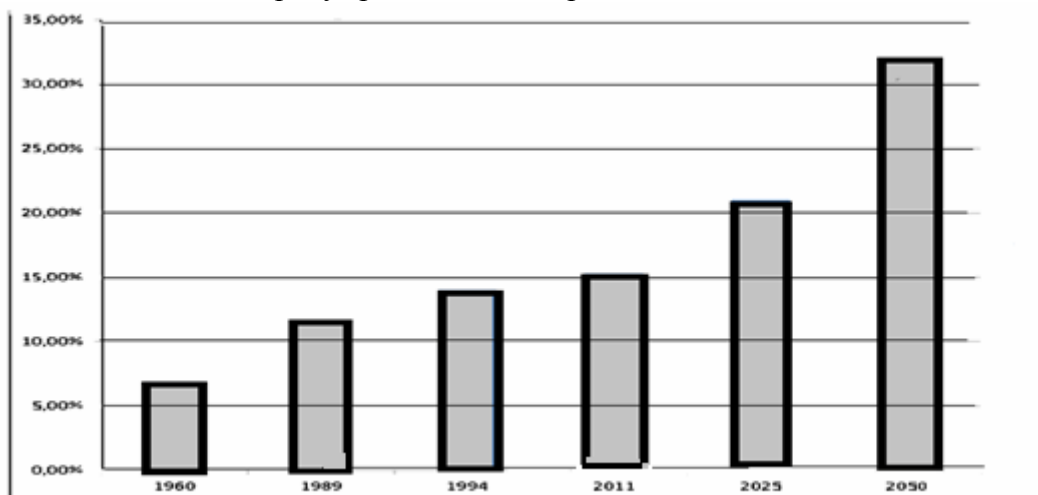

Рис. 1. Динаміка приросту людей похилого віку на Україні

У Миколаєві, на 01.10.2011 р., кількість пенсіонерів була 145 867 осіб, що становить 29,2 % від загальної чисельності населення міста [2, с. 2]. Виходячи зі статистичних да-

них, місто Миколаїв вже сьогодні наближається до прогнозованих загальноукраїнських показників 2050 року, іншими словами, вже сьогодні майже одна третина населення потребують соціальної підтримки та захисту. Наведені факти дають нам підстави висловити припущення про доцільність використання ситуації, що склалася, для опрацювання різних підходів у вирішенні проблеми соціально-психологічної допомоги людям похилого віку, поліпшення соціально-психологічних умов їх життєдіяльності і більш ефективного використання знань, досвіду, творчого потенціалу цих людей для поліпшення соціального клімату в країні і суспільстві. Ми вважаємо, що умови, які склалися в м. Миколаєві, слід використовувати як експериментальний майданчик, а досвід, отриманий на регіональному рівні, поширити на всю країну.

25 серпня 2011 Міністерство соціальної політики України видало Наказ № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”», метою якого було допомогти органам праці та соціального захисту населення в організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» (далі УТВ) при територіальних центрах соціального обслуговування населення. Кафедра соціальної роботи Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського прийняла рішення взяти участь у реалізації цього проекту на практиці і допомогти територіальним центрам міста в організації соціально-педагогічної послуги «УТВ».

У процесі роботи над цією ідеєю викладачами кафедри була розроблена програма діяльності “Університету третього віку”, яка включає в себе два блоки: навчання та організація дозвілля. Навчальний блок включав у себе рекомендовані теми лекцій у таких галузях: медико-валеологічна, психолого-педагогічна, комп’ютерно-інформаційна, соціально-політична, культурно-мистецька, філологічна та філософська. Під час складання програм у першу чергу враховувалися побажання та інтереси слухачів, які були попередньо з’ясовані в результаті проведеного обстеження за допомогою анкет, розроблених на кафедрі і поширених серед людей старшого віку співробітниками районних територіальних центрів соціального обслуговування одиноких і непрацездатних громадян.

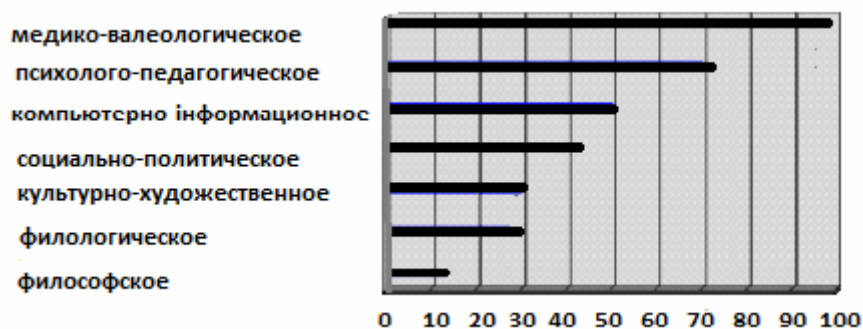

Рис. 2. Результати анкетного опитування людей похилого віку в Миколаївському міському територіальному центрі соціального обслуговування про вибір напрямку навчання в "Університеті третього віку"

Як ми можемо бачити з рисунку 2, літні люди найбільш відчують потребу в набутті знань з питань охорони здоров'я, педагогіки і психології, володіння комп'ютерною технікою і т. д. Програмою дослідження був передбачений також аналіз найбільш бажаною факультативної діяльності. Грунтуючись на результати обстеження (рис. 3) було визначено такі факультативи: кулінарія, в'язання на спицях і гачком, шиття, садівництво та городництво, вишивка.

Рис 3. Результати анкетного опитування людей похилого віку в Миколаївському міському територіальному центрі соціального обслуговування про вибір напрямку факультативних занять в "Університеті третього віку"

Після оброблення анкет, ми дійшли висновку, що на базі територіальних центрів ми не зможемо організувати для людей похилого віку отримання повноцінної соціально-педагогічної послуги «УТВ». Хоча територіальні центри соціального обслуговування населення покликані працювати з людьми старшого покоління і на них покладені основні обов'язки організації соціально-педагогічної послуги «УТВ» – ці структури самостійно не в змозі на належному рівні виконати поставлене завдання. Адже ці центри, у своїй більшості, не мають спортивних залів, комп'ютерних класів, аудиторій та кваліфікованих викладачів, які могли б ефективно проводити заняття з людьми старшого покоління, що істотно обмежувало їх можливості. Суттєвим, на нашу думку, є і той факт, що в територіальних центрах безкоштовно послугу «УТВ» мають право отримувати лише самотні пенсіонери, і ті, у яких немає дітей, або ті, у яких середньомісячний дохід нижче прожиткового рівня, що істотно обмежувало кількість людей старшого покоління, які бажають отримувати послугу «УТВ».

Ситуація, що склалася, змусила шукати принципово нове рішення з організації роботи, адже нам потрібно було не лише знайти прийнятні умови для навчання слухачів «УТВ», але й об'єднати фахівців різних напрямків, а часто і різних закладів, які мають різне підпорядкування. І таке рішення було знайдено – це організація освітнього центру «Університет третього віку» при Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського (далі ОЦ УТВ), який дозволив об'єднати зусилля різних організацій і спрямувати їх роботу на допомогу людям старшого покоління. Основна ідея полягає в тому, що організація роботи освітнього центру «Університет третього віку» ґрунтувалася на принципах соціального партнерства, з використанням освітнього потенціалу Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського та структурних підрозділів управлінь праці та соціального захисту населення, освіти та культури, що істотно розширювало можливості і сприяло всебічному розвитку людей похилого віку; їх реінтеграції в суспільство і поліпшенню активної адаптації до умов сучасного життя через освоєння нових знань, умінь і навичок.

На початковому етапі організації роботи ОЦ УТВ гостро постало питання про необхідність забезпечення роботи аудиторіями, комп'ютерними класами, спортивними залами з тренажерами й основне – викладачами, які погодилися б працювати на волонтерських засадах. Пошук вирішення виниклих проблем привів нас до необхідності підключення до роботи ОЦ УТВ з надання соціально-педагогічної послуги УТВ таких структур, як бібліотеки, клуби та загальноосвітні школи, які є в кожному районі. Цікаві можливості були виявлені нами під час організації роботи «УТВ» в умовах бібліотек. Сьогодні, коли світ охопили нові інформаційні технології, бібліотеки зіткнулися з проблемою суттєвого зменшення кількості читачів, що змусило їх шукати нові форми залучення читачів. УТВ став для бібліотек однією з таких форм залучення до себе чита-

чів. Зацікавленість бібліотеки дала нам можливість не тільки частково вирішити питання аудиторного фонду, але й істотно урізноманітнити та розширити діяльність ОЦ УТВ. Бібліотеки не тільки надали читальні зали, ноутбуки та проектори для проведення лекцій, а й допомагали нашим слухачам підбирати додаткову літературу, що поглиблювало їх знання в конкретному напрямку навчальної роботи.

У межах роботи ОЦ УТВ бібліотеки стали організаторами багатьох заходів, серед них: «Відверта розмова» академіка трьох міжнародних академій, кавалера ордена Святої Варвари Сагач Галини Михайлівни – «з ветеранами життя» (такий термін визначення старшого покоління запропонувала сама професор, доктор педагогічних наук, Галина Сагач); презентація нових робіт сучасних українських письменників; знайомство з молодіжною літературою, відео та поезією. Крім того, бібліотека запросила Миколаївську філію федерації айкідо для проведення гімнастики, після закінчення лекцій у бібліотеці. Також тут організовувалися майстер-класи, які проводили відомі фахівці з квілінгу, бісероплетіння, вишивання. Включення бібліотек у сферу організації роботи ОЦ УТВ істотно урізноманітнило, розширило і наповнило новим змістом соціально-педагогічну послугу УТВ. Однак бібліотеки, хоча і мали певний досвід роботи з читачами, значний інтелектуальний потенціал, бажання працювати в цьому напрямку, все ж не призначені для різнопланової освітньої діяльності, тут відсутній кваліфікований викладацький персонал, спортивний інвентар, обмежений аудиторний фонд тощо, що істотно стримувало розвиток ОЦ УТВ.

Виходячи з вищевикладеного, паралельно з територіальними центрами і бібліотеками активно впроваджувалась соціально-педагогічна послуга УТВ у життя класичного університету. Безумовно, в університеті є все необхідне для якісного впровадження соціально-педагогічної послуги УТВ, проте основне завдання університету – це підготовка молодого покоління до професійної діяльності, тому перед нами постало питання щодо пропаганди в стінах університету нової для нього форми роботи з людьми старшого покоління і залучення до цього виду діяльності, на волонтерській основі викладачів з інших кафедр. Слід зазначити, нам пощастило, що ідею роботи ОЦ УТВ в умовах класичного університету підтримав ректор Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського доктор фізико-математичних наук, професор Будак Валерій Дмитрович, який дозволив, у вільний від занять студентів час, використовувати аудиторний фонд для роботи з людьми старшого покоління і неодноразово допомагав вирішувати виникаючі проблеми. Підтримка керівництва дозволила перейти до розв'язання організаційних питань і безпосереднього планування занять, розроблення програм.

Слід зазначити, організовуючи роботу ОЦ УТВ, ми не очікували такого сприйняття його з боку пенсіонерів, буквально за місяць після того, як оголошення про організацію роботи УТВ прозвучало по місцевому телебаченню і було надруковано в місцевій пресі, до нас звернулося з проханням зарахувати понад 120 слухачів. У перший рік роботи ОЦ УТВ була організована робота чотирьох напрямків:

– психолого-педагогічне спрямування – його роботу повністю взяла на себе кафедра соціальної роботи, підключивши до читання лекцій двох докторів педагогічних наук, професорів, трьох кандидатів наук, доцентів. Ми спеціально наводимо дані про якісний склад викладачів, щоб було зрозуміло, наскільки серйозний був підхід до питання організації надання соціально-педагогічної послуги і який інтелектуальний потенціал був задіяний, для вирішення такої важливої проблеми, як робота з людьми старшого покоління.

– бісероплетіння погодився вести пенсіонер, який мав досвід викладацької роботи та захоплювався цим видом декоративного мистецтва. Результати роботи перевершили наші очікування і в плані популярності у слухачів цього виду діяльності, і в плані рівня виконання художніх робіт, які почали виставлятися на виставках;

– здоровий спосіб життя – це напрямок очолив кандидат медичних наук, доцент Чорно Валерій Степанович, який організував цикл лекцій про здоровий спосіб життя. А коли потрібно було перейти до практичного виконання фізичних навантажень, то до роботи активно підключився колектив викладачів інституту фізичної культури. Оскільки фізичні навантаження на заняттях людей старшого покоління повинні перебувати під постійним контролем медичних працівників, а університет не може забезпечити на заняттях медичного працівника, то тут нам допомогли територіальні центри, які забезпечували на заняттях з фізичного виховання медичну сестру. У більшості слухачів змінилося ставлення до свого здоров'я, сформувався розуміння того, що здоровий спосіб життя реально можна підтримати, поліпшуючи власне самопочуття. Таким чином, спільними зусиллями вдалося і цей різновид соціально-педагогічної послуги УТВ надати на високому професійному рівні;

– комп'ютерний напрямок очолив кандидат технічних наук В.І. Передерій. Слід сказати, що це був єдиний напрям, на якому були задіяні студенти фізико-математичного факультету. Проте їх рівень підготовки і ставлення до навчання людей старшого покоління роботі на комп'ютерах отримали високу оцінку слухачів ОЦ УТВ. Слід також зазначити, що на сьогодні цей напрямок користується найбільшою популярністю. Наші слухачі прагнуть адаптуватися до сучасних темпів поширення інформації, а досягти цього неможливо без знання комп'ютера. На питання анкети “Що змусило Вас зайнятися вивченням роботи на комп'ютері?”, наші слухачі найбільш часто називали такі причини:

- бажання спілкуватися з дітьми, які проживають далеко від батьківського дому;
- оплата комунальних послуг і можливість зробити покупки в інтернет-магазинах;
- можливість скористатися послугами служб знайомства;
- бажання допомогти онукам у пошуку необхідної інформації і т. д.

Комп'ютерний напрямок настільки популярне серед слухачів УТВ, що запис на нього починається за півроку до початку занять. І хоча нині працює лише чотири групи, все ще не повністю забезпечено всіх охочих займатися на цьому відділенні.

Активність і ефективність, з якою ОЦ УТВ почав впроваджувати в життя ідею організації соціально-педагогічної послуги «УТВ», зацікавила Головне управління праці та соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації, яке запропонувало поширити наш досвід на території районів Миколаївської області. В результаті наш досвід був поширений на всю область, філії УТВ були відкриті в Новобугзькому, Березанському, Баштанському, Октябрському, Снігурівському, Березнегуватському, Братському, Врадіївському, Веселинівському, Доманівському, Єланецькому, Вознесенському, Первомайському, Очаківському, Арбузинському, Казанковському, Кривоозерському, Новоодеському районах. Створення такої широкої мережі філій нашого УТВ на території області вимагало структурних змін в організації роботи. Виникла гостра потреба в реорганізації діяльності Освітнього центру УТВ Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, у зв'язку з тим, що в новостворених умовах істотно повинні були розширитися завдання, які постали перед ОЦ УТВ. Адже нині ми повинні були не тільки координувати діяльність новостворених філій, які працювали на базах територіальних центрів, клубів, бібліотек, училищ, шкіл і т. д., а також давати консультації, організовувати виїзні лекції провідних викладачів і т. д. На жаль, вирішення питання про розширення функцій ОЦ УТВ залишається поки що на стадії теоретичних пошуків. На нашу думку, практичне втілення цієї ідеї вимагає того, щоб певні структури дозріли до розуміння того, що лише через співробітництво можна досягти позитивного результату при організації соціально-педагогічної послуги «УТВ» і подивилися на означену проблему не лише з погляду можливості набуття якихось матеріа-

льних ресурсів, а з погляду виховання духовності як у власному колективі, так і в суспільстві. На волонтерській основі, яка не приносить дивідендів, часто було не просто вирішувати питання організації роботи ОЦ УТВ. У цьому зв'язку слід констатувати, що якщо співпраця на рівні територіальних центрів, бібліотек, шкіл показала свою ефективність в організації роботи ОЦ УТВ, то на рівні міських і районних відділів культури, освіти, районних територіальних центрів було непросто вирішувати питання про спільну діяльність, простежувався вузьковідомчий підхід до вирішення означеної проблеми. Однак слід констатувати, що в місті Миколаєві робота у плані співробітництва просувалася більш активно, що дало можливість у процесі подальшої роботи розробникам проекту створити власну структуру освітнього центру «Університету третього віку», в якій увагу було акцентовано на співпраці партнерів і структурних підрозділів, що активно включилися в роботу ОЦ УТВ. Проте слід зауважити, що така побудова роботи ОЦ УТВ була перевірена і показала свою ефективність в умовах обласного центру.

Якщо поставити питання, чим запропонована нами побудова роботи ОЦ УТВ відрізняється від раніше відомих, то ми маємо звернути увагу на таке:

– по-перше, особливий склад засновників дозволяє на благодійній основі за угодою з директорами територіальних центрів, бібліотек, клубів і загальноосвітніх шкіл вирішувати питання якісного кадрового забезпечення занять, використання відповідних приміщень, забезпечення занять необхідними навчально-методичними матеріалами, що сприяло розширенню форм роботи зі слухачами УТВ;

– по-друге, ОЦ УТВ, створений на базі кафедри соціальної роботи, яка досліджує і розробляє проблеми роботи з людьми похилого віку, тобто фахівці в галузі соціальної роботи, стали однією з ключових ланок у формуванні напрямку та розвитку роботи з літніми людьми, тобто йдеться про професійне ставлення до вирішення проблеми;

– по-третє, запропонована нами структура ОЦ УТВ не тільки сприяла залученню міського населення до занять за інтересами, а й дозволила філіям університету прийти в кожній районний центр, забезпечуючи високий рівень організації навчального процесу;

– по-четверте, для того, щоб слухачам був цікавий освітній процес та культурно-просвітницька діяльність, в ОЦ УТВ враховувалися при складанні програм пропозиції слухачів, їх інтереси, схильності і можливості, а також враховувався їх вік і стан здоров'я. З метою врахування інтересів і побажань майбутніх слухачів УТВ, кафедрою соціальної роботи була розроблена і реалізована анкета, за допомогою якої була можливість заздалегідь дізнаватися про інтереси майбутніх слухачів і створювати відповідні факультети;

– по-п'яте, мабуть найголовніше, організацію роботи освітнього центру «Університет третього віку» було засновано на принципах соціального партнерства, з використанням освітнього потенціалу Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського та можливостей структурних підрозділів Головного управління праці та соціального захисту населення Миколаївської державної адміністрації, Управління освіти і науки, Управління культури, що у підсумку сприяло всебічному розвитку людей похилого віку; реінтеграції їх до активного життя суспільства та покращення адаптації до сучасних умов життя через оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками.

Список використаних джерел

1. Новікова О. Ю. Проблема соціально-педагогічної адаптації людей похилого віку до умов інформаційного суспільства / О. Ю. Новікова // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 8 (195). – С. 108-112.

2. Соціальний паспорт : збірник інформаційних матеріалів / уклад. Департамент праці та соціального захисту населення виконкому Миколаївської міської ради. – Миколаїв, 2011. – 13 с.